

УДК 821.161.2.09

*Надія Писко, аспірант кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ЕКЗИСТЕНЦІЯ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ: ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

У статті авторка досліджує інтерпретації поетичного феномену Олени Теліги – однієї із чільних представниць вісниківської течії у міжвоєнній літературі. Дослідниця звертається до герменевтичного осягнення націоналістичних вимірів смислового рівня аналізованих критичних творів.

Ключові слова: поезія, вісниківство, націоналізм, герменевтика, сенс, визвольна боротьба, жіноче буття.

Літ. 19.

*Надежда Пыско, аспирант кафедры украинской литературы и теории литературы
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

ЭКЗИСТЕНЦИЯ ЖЕНЩИНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ЕЛЕНА ТЕЛИГИ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье автор исследует интерпретации поэтического феномена Елены Телиги – одной из главных представительниц висныкивского течения в межвоенной литературе. Исследовательница обращается к герменевтическому постижению националистических изменений смыслового уровня анализируемых критических произведений.

Ключевые слова: поэзия, висныкивство, национализм, герменевтика, смысл, освободительная борьба, женское бытие.

*Nadia Pysko, Postgraduate of Ukrainian Literature and Theory of Literature Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko*

EXISTENCE OF WOMEN IN THE WORKS OF OLENA TELIGA: HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS

In this article the author explores the interpretation of poetic phenomenon of Olena Teliga, who is one of the leading representatives of visnykivska trend in the interwar literature. The researcher refers to the hermeneutic comprehension of nationalist mensuration of the notional level of the analyzed critical works.

Keywords: poetry, visnykivstvo, nationalism, hermeneutics, liberation struggle, women's being.

Постановка проблеми. Творчість Олени Теліги належить до тих літературних досвідів, котрі були доволі активно присутні у літературознавчій свідомості ХХ і ХХІ століть. Не випадково її осмислення в межах української філологічної науки належить до постійно *актуальних* та важливих, а тому пройшло декілька основних етапів. Умовно серед них можна виділити етап прижиттєвий (Д. Донцов, Б.-І. Антонич, Ю. Клен та ін.), повоєнно-діаспорний (Д. Донцов, Ю. Шерех (Шевельов), Г. Черінь, О. Лятуринська, В. Державин, О. Жданович (Штуль), Є. Маланюк, Ю. Бойко (Блохин), Ю. Лавріненко, Б. Бойчук, Б. Рубчак та ін.) та, мабуть, найбільш інтенсивний – постколоніальний (О. Астаф'єв, О. Баган, М. Богачевська-Хом'як, Т. Голембовська, І. Денисюк, М. Жулинський, П. Іванишин, Г. Ільєва, М. Ільницький, О. Климентова, Ю. Ковалів, М. Крупач, Н. Лисенко, Н. Миронець, В. Моренець, М. Неврлий, О. Омельчук, В. Просалова, Т. Салига, Б. Червак, О. Юрчук, І. Яремчук та ін.).

За понад ніж шістдесят років дослідникам вдалося здійснити низку важливих інтерпретацій, що стосуються комплексного осягнення біографії поетеси (О. Жданович, М. Жулинський, Н. Миронець, Б. Червак та ін.), її поетики (О. Астаф'єв, Б. Бойко, В. Державин, М. Ільницький, Ю. Ковалів, В. Моренець, Т. Салига, Ю. Шерех та ін.), світоглядних основ творчого самовираження (О. Баган, В. Державин, Д. Донцов, Ю. Клен, Є. Маланюк, Б. Червак та ін.). Поглиблено було висвітлено проблеми христологічного та націоналістичного спрямування поезії О. Теліги (Д. Донцов, О. Баган), поетику особистої та національної ідентичності (Т. Голембовська), інтимної психологічності (Г. Ільєва), антиколоніальної заангажованості (О. Юрчук), простежено розвиток художніх та політичних ідеалів письменниці у вісниківському культурологічному контексті (О. Климентова, О. Омельчук, В. Просалова) та ін.

У цьому плані набагато менше дослідниками було звернено уваги на *герменевтичну проблему*,

пов'язану із не лише художньою, а й літературно-критичною та есеїстично-публіцистичною інтерпретацією сенсу жіночого буття в О. Теліги. Тут радше маємо справу із окремими спостереженнями щодо жіночого екзистування у культурологічному, психологічному, феміністичному, постколоніалістичному та ін. дусі, ніж комплексним смисловим тлумаченням зазначеного питання. Аналіз таких спостережень, що є *предметом* нашої статті і котрий уможливить подальший розвиток телігознавчих студій, вважаємо вельми *актуальним* в сучасному літературознавстві. Тому *метою* нашої студії є: історіографічний огляд основних досліджень про поезію, критику та публіцистику О. Теліги, під оглядом висвітлення у них проблеми жіночого буття.

Так, наприклад, духовний наставник, учитель і друг письменниці Дмитро Донцов у своїх есе відзначав глибоку містичну налаштованість поезії О. Теліги і підкреслював, що в її розумінні підтримувати правду і нищити зло – це “завдання не лише мужчин, а й тих жінок, яким вищу за “рідну стріху” стоїть “рідна земля” [7, 595]. У монографії “Поетка вогняних меж” (1953) філософ підкреслював, що О. Теліга у своїй поезії “іноді ніжна й жіноча, а як треба, тверда і горда”. У такий літературний спосіб поетка витворювала новий аристократичний ідеал – ідеал жінки “провідної верстви” [6, 405, 422]. Інший відомий вісниківець Юрій Клен (Освальд Бургардт) вже в статті за 1935 рік “Ще раз про сіре, жовте і про “вістникову квадригу” спостеріг синтез жіночості та шляхетності в поетеси: “Тихої злагоди і бурхливої радості сповнені вірші поетки Олени Теліги, що хоче сполучити жіночу ніжність з суворим заповітом шляхетної посвяти” [11, 577].

Гр. Шевчук (Юрій Шерех) в одній з перших повесних (1947) статей вказував на альбомну поезію як джерело лірики О. Теліги й водночас відзначав, що її героїню характеризує “горда вірність” щодо чоловіка і народу [18, 452, 459]. Інший відомий діаспорний критик Володимир Державин у статті “Національна героїня (Олена Теліга)” (1948) окреслює фемінний ідеал, звертаючись до героїчної постаті самої авторки: “Коли ж героїчний чин підносить смертну жінку до недосяжного колективові рівня творчих сил національного життя, то її постать якоюсь мірою зливається в наших очах із поетичним образом самої Нації і править за часткове втілення ідеальних рис всенародної душі” [5, 197].

Розглядаючи поезію та публіцистику письменниці, Юрій Бойко (Блохин) акцентував на еротичному аспекті її творчості. На його думку, ерос в О. Теліги “завжди жіночий” і водночас ці

жіночі еротичні настрої сублімуються “у сферу естетичних переживань і суспільних вольових актів” [2, 413]. Олена Звичайна у статті за 1954 рік наголошувала на тому, що любов у письменниці є натхненням до дії та героїзму, жінка виступає союзником мужчини, а одним із основних питань у статтях О. Теліги є рівновартісність жінки [9, 441, 443]. На противагу такому баченню, представники модерністичної критики Богдан Бойчук та Богдан Рубчак хоча й уважали поезію письменниці жіночою, з домінуючою діалектикою “мужчина-жінка”, однак підкреслювали також і те, що в ній можна спостерегти “героїчне (або ж невротичне) самознищення” жінки [3, 418 – 419].

Юрій Ковалів уже в постколоніальний період наголошував на присутності “жіночих ритмів” в поезії О. Теліги, а також на тому, що художнє осмислення “ролі жінки у суспільстві та нації” стало однією з її головних тем. В окресленні жіночого ідеалу поетеси дослідник не суперечить думкам попередніх критиків, зокрема Д. Донцову, В. Державину чи Ю. Бойку: “Це не квота істота, не рабіння, це дружина й помічник чоловіка-воїна, це новий тип особистості – вольової, цілісної, внутрішньо дисциплінованої натури, невтомного життєлюбця..., який свідомо йде назустріч небезпекам в ім'я високих ідеалів” [13, 63].

Інші дослідники, як-от Олег Баган та Богдан Червак, наголошували на чоловічих атрибутах творчості поетки в аспекті культивування “шляхетно-лицарського розуміння життя”, на її героїзмі, націоналізмі, волюнтаризмі, фанатизмі та романтизмі. Погоджуючись із наявністю еротичної складової в естетиці О. Теліги, інтерпретатори водночас зауважували, що “при цьому авторка не переступає умовної межі” [1, 68 – 76]. Микола Ільницький характеризував поетичні твори письменниці терміном “мужня простота”, водночас відзначаючи, що “поезія Олени Теліги – глибоко жіноча у спонтанності почувань, не позбавленій легкого кокетства” [10, 513]. Про це ж писав і чеський україніст Микола Неврлий, коли називав О. Телігу “лицарем між українськими поетесами”. Хоча при цьому не відкидав того факту, що у її героїні спостерігається поєднання “жіночої ніжності із високим патріотичним пафосом”: “В родині вона – втілення вірності й любові, в суспільному житті – одностудець і помічник борців за визволення батьківщини” [16, 604 – 605].

На відміну від колег-чоловіків, Оксана Забужко акцентувала на деяких інших аспектах творчості О. Теліги в дусі постмодерного фемінізму. Вона підкреслювала її критичне ставлення до літераторів-мужчин (за начебто “генетичну

неповагу до свого”) і відсутність міфологічного комплексу “страху перед власною жіночістю”. Водночас дослідниця закидала письменниці обмеженість фемінізму, а також критикувала її світогляд за “вузькі, націоналістично-партійні позиції” [8, 166 – 167, 180].

Далекими є від таких ідеологічних закидів інші постколоніальні вчені. Володимир Моренець, скажімо, називаючи О. Телігу “легендарною постаттю”, наголошував на органічному синтезі націоцентричного мислення донцовського типу із жіночою чуттєвістю в її ліричних творах: “Як митець О. Теліга вповні поділяла засади духовної мобілізації Д. Донцова та Є. Маланюка, проте, на відміну від останнього, не примушувала себе до аскези, давала у вірші вольну волю палким поривам жіночого серця”. При цьому, на думку дослідника, ця органічна жіночість мала не лише естетичне, а й онтологічне, буттєве значення для поглиблення й увиразнення істинності художньо виражених ідей: “Напрочуд ясне і глибоке відчуття власної жіночості як життєвначала оземлює й олюдноє усі моральні імперативи її лірики (“Мужчинам”, “Сучасникам”), робить її медитацію незаперечною в самих онтологічних засновках, неспростовною і природною, як життя і смерть” [15, 60]. Один із найгрунтовніших сучасних біографів О. Теліги Надія Миронець, відштовхуючись від думок самої письменниці, акцентувала на усвідомленні нею свого художнього, політичного та жіночого покликання. Вказувала на те, що самій поетесі імпонувала критична оцінка Л. Мосендза, в якій той постулював поєднання у поезії “Подорожньому” “найкращої жіночості із найкращою мужністю” [14, 352, 357].

У найновіших академічних дослідженнях (початку XXI століття) теж віднаходимо окремі спостереження щодо осмислення жіночого існування в О. Теліги. Олена Климентова звертається до розуміння жінки письменницею через образ кохання: “Кохання для неї – це мета, а віра у нього, терпіння, шляхетність переживань, надійність, порядність – засоби, що ведуть до цієї мети. Це одна з найбільших культурних цінностей, яка сприймається нею як святиня. О. Теліга активно намагається вписати цю загальнолюдську святиню в ряд національних цінностей. Здатність до любові як однієї з універсальних ознак людського в людині вона пов’язує із смисложиттєвим значенням саме української жінки – представниці нації, що віками була позбавлена права визначати свою долю. Безперечно, однією із засад, на яких тримається духовний світ ліричної героїні О. Теліги, є любов

до життя. Саме вона підносить її над усіма марнотратами буденності до вищих, справді людських, а тому священних поривань. Через цю любов лірична героїня прилучається до почуттів кохання, патріотизму, дружби тощо” [12, 12].

Дещо більше уваги феміністичній проблематиці у своїй студії присвячує Тетяна Голембовська. Вона окреслює низку основних гендерних ідентичностей ліричної героїні О. Теліги – дівчина, дружина, берегиня, жінка-борець, а також наголошує на тому, що “взаємини між протилежними статями не зводяться до любові чи флірту”: “Серед почуттів, які наснажують ліричну героїню, на першому плані постає товариська приязнь, посестринська симпатія до побратима, як у віршах присвячених Василеві Куриленкові”. Зосереджуючись та вивченні по етологічній проблематики, дослідниця все ж пропонує і ширші спостереження, вияскравлюють окреслення жіночої сутності: “Перші опубліковані вірші Олени Теліги присвячені були коханням. І, цілком можливо, в надрах цієї ранньої любовної лірики зародилася інша любов – до Батьківщини, формуючи у глибинах громадянського сумління поетеси бажання Чину – того рішучого вибору в житті, який повністю збігаєть-ся із власною сутністю, із розумінням свого призначення у цьому світі” [4, 8 – 9].

Олеся Омельчук, вивчаючи літературні ідеали вісниківства, дещо контрверсійно зазначає, що на творчому доробку О. Теліги так чи інакше одночасно позначилися феміністичні, націоналістичні та деякі зарубіжні ідеї. Водночас дослідниця характеризує позицію письменниці як ворожу до фемінізму, а “поділ на жінок і чоловіків” в контексті боротьби за національну державу не вважає для поетеси суттєвим. Зрештою, авторка постулює традиційну для телігознавства думку, що постать письменниці “уособлює єдність жіночої та національної емансипованої свідомості в українському міжвоєнному світі” [17, 195 – 197]. Достатньо самосуперечливих окреслень жіночої екзистенції в О. Теліги запропонувала у своєму постколоніалістичному дослідженні Олена Юрчук. З одного боку, вона вважає, що лірична героїня письменниці репрезентує “образ сексуальної коханки”, чий жіночий простір “зумовлений чоловічим”. З іншого боку, дослідниця відзначає, що О. Телізі вдалося “врівноважити у своїй поезії жіноче письмо з національним пафосом, антиколоніальним спротивом”, а її протагоністку розглядає більш об’ємно як “справжню українську жінку”, котра “гармонійно поєднує в собі шал коханки, здорове материнство, спроможність у хвилини небезпеки

статі поруч свого чоловіка на захист власної родини і всієї нації” [19, 63, 187, 190].

Таким чином, виявляє себе і перспектива подальших напрацювань у сфері телігознавства. Основні історіографічні аспекти осмислення в українському літературознавстві жіночої екзистенції у творчості Олени Теліги засвідчують, що ці осмислення є хоча й доволі численними, але переважно спорадичними, фрагментарними, інколи суперечливими, недостатньо аргументованими і стосуються передусім поетичної спадщини письменниці. Тому вельми актуальним та перспективним залишається потреба у комплексних, різнорівневих і водночас смислових прочитаннях сутності жіночого буття в межах художньої, критичної та публіцистичної спадщини письменниці.

1. Баган О. “Тільки тим дана перемога, хто й у болі сміється міг!” (Олена Теліга) / О. Баган, Б. Червак // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу (Українські письменники-націоналісти – “вісників ці”). – 2-ге вид., доп. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 1996. – С. 67 – 83.

2. Бойко Ю. Олена Теліга – як публіцистика і поетика / Ю. Бойко // Олена Теліга. Збірник / Ред. і примітки О. Ждановича. – Детройт; Нью-Йорк; Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. – С. 403 – 416.

3. Бойчук Б. Олена Теліга (1907 – 1942) / Б. Бойчук, Б. Рубчак // Олена Теліга. Збірник / Ред. і примітки О. Ждановича. – Детройт; Нью-Йорк; Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. – С. 418 – 421.

4. Голембовська Т.М. Лірика Олени Теліги: поетика особистісної та національної ідентичності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” / Т.М. Голембовська. – Львів, 2012. – 20 с.

5. Державин В. Національна героїня (Олена Теліга) / В. Державин // Державин В. Література і літературознавство. Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ: Плаї, 2005. – С. 197 – 204.

6. Донцов Д. Поетка вогняних меж / Д. Донцов // Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2009. – С. 404 – 480.

7. Донцов Д. Шевченко і “Квадрига Вісника” львівського / Д. Донцов // Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2009. – С. 589 – 598.

8. Забужко О.С. Жінка-автор в колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології / О.С. Забужко // Забужко О.С. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – С. 152 – 195.

9. Звичайна О. Гаряча смерть / О. Звичайна // Олена Теліга. Збірник / Ред. і примітки О. Ждановича. – Детройт; Нью-Йорк; Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. – С. 440 – 444.

10. Ільницький М. Олена Теліга (літературна сільветка) / М. Ільницький // Поети Празької школи: Срібні сурми. Антологія / Упорядкування, передмова та літературні сільветки М. Ільницького. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 509 – 515.

11. Клен Ю. Ще раз про сіре, жовте і про “вістникову квадригу” / Ю. Клен // Поети Празької школи: Срібні сурми. Антологія / Упорядкування, передмова та літературні сільветки М. Ільницького. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 573 – 581.

12. Климентова О.В. Творчість Олени Теліги і літературно-культурологічна ситуація “Празької школи”: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” / О.В. Клименова. – К., 2001. – 19 с.

13. Ковалів Ю. Олена Теліга / Ю. Ковалів // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2: Друга половина ХХ ст. Підручник / За ред. В.Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998. – С. 61 – 65.

14. Миронець Н. “Ізлитись знову зі своїм народом” Біографічний нарис / Н. Миронець // Теліга О. О краю мій...: Твори, документи, біографічний нарис. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – С. 311 – 416.

15. Моренець В. Празька поетична школа / В. Моренець // Оксиморон: Літературознавчі статті, дослідження, есеї. – К.: Аграр Медіа Груп, 2010. – С. 42 – 64.

16. Неврлий М. Празька поетична школа / М. Неврлий // Поети Празької школи: Срібні сурми. Антологія / Упорядкування, передмова та літературні сільветки М. Ільницького. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 589 – 614.

17. Омельчук О. Літературні ідеали українського вісниківівства (1922 – 1939): Монографія / О. Омельчук. – К.: Смолоскип, 2011. – 336 с.

18. Шевчук Гр. Без металевих слів і без зіждань даремних / Гр. Шевчук // Олена Теліга. Збірник / Ред. і примітки О. Ждановича. – Детройт; Нью-Йорк; Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. – С. 452 – 462.

19. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії: монографія / О. Юрчук. – К.: ВЦ “Академія”, 2013. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014

